

Maja Pan

Maja Pan se je rodila leta 1974 v Mariboru, narodnostno mešanemu paru učiteljice in prometnega tehnika. Do sprejema v vrtec je obiskovala zasebno varstvo ob Sončnem parku, na katero jo vežejo topli spomini na Malenškove. Na Osnovni šoli Antona Aškerc se je med številnimi interesnimi dejavnostmi pod mentorstvom učiteljice Jožice Gubenšek začela ukvarjati z lutkarstvom, ki jo je spremljalo do konca gimnazije, ko so s sošolkami in prijatelji ustvarili lutkovno predstavo Mavrična kača. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani je diplomirala in doktorirala iz filozofije, magistrirala iz Ženskih študij in feministične teorije. V študijskih letih je navezala veliko kulturnih in aktivističnih stikov v nekdanji skupni državi, kasneje tudi v Budimpešti, kjer je več let živela in spoznala tudi svojo sopotnico. Objavlja znanstvene, strokovne in poljudne članke s področja feminizma, kritičnih študijev kulture, teoretske pedagogike in poststrukturalistične filozofije, sodeluje na mednarodnih konferencah in v mednarodnih ter regijskih kvirovsko-feminističnih in animalističnih kolektivih.

SREČANJA PIONIRJEV TITOVIH MEST

*»Ena beseda je premalo, sto preveč, tri pa dovolj:
Bilo je lepo!«*

Tinca Kovač na zaključni prireditvi srečanja
pionirjev Titovih mest v Titovem Velesu,
1984

Ko je sredi osemdesetih zaton mladinskih delovnih brigad postal že povsem jasen,¹ po Šaleški dolini pa so razgibavali mišičje civilne demokratične družbe vse glasnejši in vse bolje artikulirani protesti krajanov, ekologov in dijakov zoper onesnaževanje okolja,² ter so se po republiki pojavila prva zdravstvena priporočila o virusu HIV in aidsa, so se v obdobju osemdesetih odvijale tudi številne prireditve, katerih namen je bil ohraniti in krepiti duha skupne države ter skupnih vrednot SFRJ. Akcije bratstva in enotnosti so bile številne in tradicionalne; o nekaterih danes verjetno niti ne vemo več, da so potekale, kot na primer vsakoletna izmenjava darovalcev krvi med Velenjem in Splitom, ki se mi zdi še posebej simbolno pomenljiva. Časopis Naš čas nam poroča tudi o srečanju bratskih vrtcev, med katerimi so malčki nosili narodne noše jugoslovanskih narodov,³ mesec kasneje pa je poročal na primer o dveh Sarajevčanih, ki sta hodila – peš, med drugim tudi med Vrbasom in Velenjem, tedaj že Titovima mestoma.⁴ Naša pozornost bo usmerjena na le eno od oblik medjugoslovanskih srečanj, v kateri smo sodelovali osnovnošolci in osnovnošolke iz velenjskih šol, ki je bila oblikovana po ključu izmenjave in srečanja osnovnošolcev iz vseh mest, ki so nosila v imenu mesta pridevnik Titovo.

V pričujočem besedilu se bom posvetila obuditvi spomina na srečanja pionirjev Titovih mest, ki so bila zasnovana leta 1983 in so potekala od leta 1984 do 1989. K pisanju me je vodila želja po ohranitvi spomina iz mladosti, za to sem k sodelovanju povabila nekatere prijatelje in prijateljice, da so prispevali svoj košček spomina na njihova srečanja Titovih

¹ Janja Jedlovčnik, Mi gradimo nov svet in novo pomlad. Prostovoljne delovne akcije v Velenju in okolici ter velenjski prostovoljci in brigadirji. Velenje: Muzej, 2014. Tudi: Brigadirska pesem pa slabo odmeva, Naš čas 19, 14. maj 1987, str.

² V pričujoči številki več o tem piše Peter Rezman.

³ Nepodpisano, 1987, Prijetno in nepozabno srečanje. Naš čas 19, 14. maj 1987, str. 8.

⁴ Milena Krstič Planinc, Iz Titovega Vrbasa v Titovo Velenje. Junuz in Dragan vez več med Titovimi mesti. Naš čas 24, 18. junij 1987, str. 6.

mest. Prav tako sem govorila z nekaterimi organizatorkami iz Velenja; to so bile iz Društva prijateljev mladine Velenje sekretarki Elfrida Ambrožič⁵ in Kristina Kovač (v nadaljevanju Tinca Kovač). Slednja je leta 1984 z učenci potovala kot učiteljica spremljevalka v Titov Veles in mi o tem podala slikovit intervju. Z Občine pa je bila moja sogovornica tajnica SIS (Samoupravne interesne skupnosti) otroškega varstva Marija Kuzman.⁶

Ob tem je pomembno, da že v uvodu napišem, da se zavedam pomislekov morebitnih bralcev, da pisanje o jugoslovanski socialistični preteklosti utegne zaznamovati t. i. »nostalgija« za temi časi ali za predsednikom države Titom. Priznam, da me pri pisanju ne vodi ta sentiment, temveč zavedanje, da je podajanje in interpretacija osebnih spominov, torej nekakšno samozgodovinjeno pomemben politični in družbeni proces, ki kot tak presega povsem zasebno, osebno vrednost podanega. Kolikor vem, tega dogajanja, ki sem se ga namenila lotiti tukaj, doslej ni zabeležil še nihče. Morebiti ga tudi ne bi, zato vidim vso odgovornost na strani nas, ki se teh izkušenj z veseljem in hvaležnostjo spominjamo, da to storimo. Zato sem se namesto za čisto znanstveni odločila

⁵ Elfrida Elfi Ambrožič je bila sekretarka Društva prijateljev mladine do svoje upokojitve v začetku osemdesetih, ravno takrat, ko so se začela Srečanja pionirjev Titovih mest, zato v pričujoče besedilo ni vključena. Ker pa je zasnovala ter spodbudila veliko dogajanja za mladino v Velenju in drugih dveh občinah, vse od nastanka Zveze prijateljev mladine v petdesetih, bom pogovor z njo o teh dejavnostih objavila ločeno v eni od prihodnjih števil Šaleških razgledov.

⁶ Za navezovanje stikov in organizacijo intervjujev se razen samim udeleženkam in udeležencu srečanj toplo zahvaljujem Marjetki Jedlovčnik, obenem pa tudi Nataši Tajnik, Nataši Verdelj, Špeli Lesnjak, Miri Zakošek, Majdi Gaberšek, Petru Grozniku – Peču in uredniku Silvu Grmovšku ter recenzentu članka.

V zvezi s pridobivanjem podatkov se je izkazalo, da naše osnovne šole v svojih kronikah, vsaj iz časa osemdesetih, nimajo skoraj nobenih podatkov o takšnih in podobnih srečanjih otrok. Bodisi so podatki obstajali in so jih šole zavrgele bodisi jih nikoli niso zabeležili. Naslednja težava, ki v zadnjem času nastaja pri iskanju podatkov, je (do neke mere upravičeno) izgovarjanje šol na Splošno uredbo o varovanju podatkov.

za esejistični slog pisanja, v katerem se osebna izkušnja in reflektivno razmišljanje prepletata. Nenazadnje so osemdeseta zanimiva tudi za raziskovanje, saj označujejo sočasnost dogajanj, ki so najavljala postopno ekonomsko in politično spremembo, ki se je dovršila v začetku devetdesetih let in kasneje. Sočasno s temi pa tudi nasilno pretrganje več mednarodnih vezi, ki so jih trudoma tkala takšna in podobna srečanja, namenjena tako mladim kot ostalim državljanom. Tukaj boste brali o enem od njih in koščkih tistega časa. Presojo o tem, ali so se vezi in vrednote, ki so jih vsebovale, dokončno pretrgale, pa prepuščam času in kakopak oceni bralcev samih.

*Zemljevid s
Titovimi mesti,
narisan na roke
in s šablono.⁷*

Bila so Titova mesta

Poleg številnih prireditev, pri katerih Velenjčani praviloma nismo bili neposredno ali množično udeleženi, denimo vlak bratstva in enotnosti, državna prireditev Dan mladosti s paradami in z zletom v Beogradu ter seveda v jugoslovanski ljudski armadi, smo bili v svoji občini občasno dejavni pri Štafeti mladosti, vzpostavitvi pobratenih mest (tudi mednarodnih) in številnih manjših, bolj ali manj

⁷ Bilten Srečanja pionirjev Titovih mest v Titovem Velenju, od 26. junija do 7. julija 1988, Beli golob, str. 3. Zasebni arhiv Marka Mandiča. V nadaljevanju Beli golob.

tradicionalnih prireditvah, ki so pri nekaterih mladih pridobile ne le simbolno, ampak tudi dejansko veljavo.

Leta 1981 je Velenje z odlokom postalo eno od Titovih mest. Skupni pridevnik v imenu je na jezikovni način povezoval vsako mesto v eni od republik in s tem prispeval k simbolnemu konstruktu naše nadnacionalne jugoslovanske identitete. *“V šestih republikah in dveh avtonomnih pokrajinah Socialistične federativne republike Jugoslavije je bilo po eno mesto poimenovano po predsedniku Josipu Brozu Titu. Štiri mesta so dobila ta imena takoj po drugi svetovni vojni, štiri pa po njegovi smrti leta 1980. Danes so ta mesta v sedmih različnih državah. Niti eno nima več v imenu Tita,”* začelja Amir Muratović svoj dokumentarec *Bila so Titova mesta* (2014–2017). Za vsa Titova mesta je bil značilen bodisi industrijski in hiter urban napredek: v Velesu je bila za to zaslužna topilnica kovin, v Mitrovici rudnika Trepča in Stari trg, v Vrbasu prehrambno-predelovalni obrati Carnex, Bačka in Vital, v Velenju sta bila to Gorenje in rudnik lignita. Predlaganemu mestu je ugled hkrati dajal tudi močan narodnoosvobodilni boj. Tako je bilo v Užicu prvo osvobojeno ozemlje med drugo svetovno vojno, tudi ruralni Drvar je bil močno oporišče odpora, več mest pa sta zaznamovali tudi večnarodnost, večkulturnost, prav tako značilni v Korenici in Podgorici, edinem republiškem glavnem mestu, ki je imel ime po predsedniku države. Prav Podgorica je bila morda najbolj neposreden odraz dajanja odkritega osebnega poklona Titu, saj naj bi, kot v Muratovičevem dokumentarcu pripoveduje anekdoto Rajko Cerović, Črnogorec Milovan Djilas pred Titom osebno ob obisku Podgorice menda spontano izrekel besede, da bo to mesto od tega dne dalje nosilo njegovo ime, kar je množica navdušeno pozdravila. Tako je bila leta 1946 Podgorica tretja, ki je za Korenico leta 1945 in Užicem to simbolno, vsekakor pa zgodovinsko nalogo začela kmalu po vojni.

»To so bila vedno mesta, ki so bila vzor,« pojasnjuje Amir Muratović, *»Velenje je bilo na primer mesto, ki je zraslo iz nič, moderno, multikulturno, s sodobno arhitekturo, v*

njem so živele vrednote solidarnosti, udarništva. V Vojvodini so izbrali Vrbas, zelo uspešno industrijsko mesto s prebivalci 25 različnih nacionalnosti. Morali so se naučiti živeti skupaj. Takšna mesta so postala Titova mesta. Veles in Užice pa sta bili denimo mesti, v katerih so na volitvah še v času Kraljevine SHS zmagali komunisti, torej sta bili to levičarski mesti po prepričanju. Ta mesta so imela heroje, revolucionarje, bila so nekaj posebnega.»⁸ Ne preseneča, da so ti kraji postali tudi središča prvih ekoloških gibanj, nevladnih organizacij, nastalih kot odziv na neposredno uničenje zdravja okolja in ljudi, ki so ga oblasti prikrivale, da bi obdržale zahtevane ravni proizvodnje. Prav tako pa tudi tega, da so v določeni meri zadržala velike spomenike Titu in imena revolucionarnih in narodnoosvobodilnih ulic. Vsekakor je bilo Velenje tisto, ki je ta pridevnik med zadnjimi vzelo in med prvimi vrnilo, tako da je obdobje poimenovanja trajalo vsega devet let. Vsa mesta so pridevnik Titov/-a/-o opustila v začetku devetdesetih; najdlje ga je imela Korenica, ki se je preimenovala leta 1997. Muratović trdi, da nam vsako od teh mest govori tudi o razpadu države. A bolj kot tema razpada države me v pričujočem prispevku zanima določen moment povezovanja mladih, saj sem mu bila priča tudi sama. Sama sem obiskala Split na izmenjavi omenjenih pobratenih šol nekaj let kasneje. O izkušnjah in dogajanjih sva s sošolko Darjo Regvat izčrpno (v več oddajah) poročali za šolski radio, katerega mentorica je bila Lučka Marinšek.

Prvič sem bil v Velenju v poznih sedemdesetih, ko so jugoslovanska mesta še gojila običaj, da so se pobratila: Split je podpisal listino o prijateljstvu z Velenjem, tako da smo se mi iz Osnovne šole Bruno Ivanović pobratili s tamkajšnjo Osnovno šolo Antona Aškercarja. Osupnilo me je vzorno urejeno moderno mesto s prekrasnimi parki, širokimi ulicami, lepimi zgradbami, šolami, dvoranami, bazeni, trgi, novim desetmetrskim spomenikom tovarišu Titu in veliko, nenavadno belo in čisto tovarno; nekaj povsem drugega od kaotičnega in umazane- ga Splita, iz katerega smo prišli.

kapitalistov

Takole pa se svojega osnovnošolskega vtisa obiska Velenja spominja kolumnist Boris Dežulović:⁹

⁸ Alenka Sivka, 2017, Bila so Titova mesta, Zarja, 9. 5. 2017

⁹ Boris Dežulović, 2019, Legenda o tovarišu Ivanu, kolumna, Dnevnik, 16. november 2019.

*Pesem Dime
Vujoševića
Titovi
gradovi.¹⁰*

Ko sem zbirala podatke in pisala pričujoči članek, so na Norveškem zaznamovali obletnico nepojmljivega množičnega poboja otrok, udeležencev poletnega tabora socialdemokratov, ki ga je zakrivil neonacistični skrajnež Breivik. Ne verjamem, da je imela Irena (Jakopanec, op. p.) v mislih ravno slednjega, ko je pisala spodnjo refleksijo, vsekakor pa jo je pisala na Norveškem, na svojo spodbudo, in to še preden sem jo povabila, da podeli z menoj nekaj vtisov (strinjali sva se, da gre za svojevrstno naključje). Bržkone pa ni naključje, da je med ostalim njen opis otroškega vtisa Velenja precej podoben Dežulovićevemu, to je vtis socialistično motivirane vzgoje osemdesetih, katere del so bila tudi jugoslovanska srečanja, ki je v raznih odtenkih neizpodbitno pozitiven. Kar je še več, morda za koga presenetljivo, povsem aktualen je še danes.

Srečanje pionirjev pod intelektualnim nadzorom učiteljev je bil genialen koncept kulturne izmenjave. Dal nam je ogromno, stkale so se tesne vezi, izmenjala so se mnenja, nazor, dovolili smo tudi drugačnost. To je izredno dragoceno, nekaj, kar je kritično za izobrazbo mladega človeka, zlasti v globalni družbi. To je bil tudi koncept potrditve izbranih mest,

¹⁰ Beli golob, str. 16.

oblika lokalnega ponosa, ki nam je dal priložnost, da se nečemu zavežemo, za nekaj gorimo, se za nekaj trudimo. Takrat nam, stanujočim v Titovem Velenju, ni bilo težko videti, zakaj je bilo to mesto izbrano – imelo je izjemno zračno prostornost in moderne oblike arhitekture, ki so dovoljevale veliko igre s svetlobo. Arhitekturno načrtovanje je zlahka ponudilo tudi ideološke elemente, potrebne za tisti čas. V središču mesta je bil zasnovan velik trg, ki je preprečeval natrpanost in zasičenost – principe, na katere se v času koncentracije dobičkonosti naglo prisega. Kljub dominantnemu Titu, ki je živčno korakal na bronastem podstavku, smo lahko v tem velikem prostoru obstajali. Park, zgrajen z udarniškim delom, je bil ikona mesta, jezera so mu dala objem modrine. Hkrati pa je ideja srečanja podžgala radovednost o drugih mestih – zakaj so bila izbrana, kaj je bilo na njih posebnega, kdo je tam živel, kaj so razmišljali, ali so tudi oni ponosni? Spominjam se, kako me je pretreslo spoznanje, kako so nam ljudje iz drugih Titovih mest tako zelo drugačni in tako zelo podobni, vsi pa smo bili drug do drugega ljubeznivi in prijazni, vzorni gostitelji. Kaj drugega se ne bi spodobilo.¹¹

Kako se je kalilo krhko jeklo

Leta 1983 so na področju otroškega varstva v Velenju, katerega tajnica je bila Marija Kuzman, podpisali sporazum o sodelovanju mest, ki so nosila Titovo ime. Sporazum je podpisalo osem predsednikov in predsednic občinskih skupščin in predsednikov in predsednic SIS-ov otroškega varstva. V sporazum so zapisali naslednje cilje tovrstnega sodelovanja,¹² ki so bržkone postali v vsega nekaj letih, to je po samoodločbi Slovenije, nepomembni, pretekli:

- medsebojno zbliževanje pionirjev Titovih mest z željo, razvijati tovarštvo in prijateljstvo ter gojiti trajno sodelovanje pionirjev, njihovih odredov in šol;

¹¹ Refleksija Irene Jakopanec, udeleženke srečanja Titovih pionirjev leta 1988 v Titovem Velenju. Osebna korespondenca z avtorico.

¹² Beli golob, str. 4.

- seznanjanje pionirjev z zgodovino narodov in narodnosti s poudarkom na narodnoosvobodilni borbi;
- spoznavanje kulture, umetnosti, znanosti, naravnih bogastev, industrije okolij, od koder prihajajo pionirji;
- razvijanje samoupravljanja, pionirske ustvarjalnosti in delavnosti in
- športne aktivnosti.

Upoštevali so zadane cilje so oblikovali tudi program samih srečanj. Ta so predstavljala tudi glavno sredstvo, s pomočjo katerih so izvajali in dosegali zapisane cilje. Vtis imam, da so kljub povečanim osamosvojitvenim težnjam Slovenije v letih po podpisu tega sporazuma ti cilji predstavljali vrednote, ki s slednjimi niso ne v kulturnem niti političnem razkoraku. Generacije, vzgojene v izdihljajih skupne države, smo s tako rahlo tkanimi miceliji iz izkušnje medjugoslovanskih vojn izšle z raznoterimi doživljaji osebne identitete in pripadnosti, nekateri še zmeraj (nekako in komplicirano) Jugoslovani in Jugoslovanke, nekateri samo še Slovenci in Slovenke ali katere druge pojugoslovanske narodnosti, nekateri oboje, troje itd. K tej temi se bom še vrnila, zato naj nadaljujem z opisom formata naših srečanj pionirjev Titovih mest.

Omenila sem, da je bilo oblik gostovanj in stikov po ključu Titovih mest sicer veliko, denimo: obstajal je program srečanj folklornih skupin in umetnikov Titovih mest,¹³ bil je reli Titovih mest,¹⁴ bila so športna srečanja Titovih mest,¹⁵

¹³ Nepodpisano, 1986, Titograd v Titovem Velenju. Naš čas 20, 22. maj 1986, str. 1.

¹⁴ Milena Krstič Planinc, 1988, Štirideset družin se je povečalo za novega člana. Naš čas 22, 2. junij 1988, str. 7.

¹⁵ Borut, Marko, 1988, Srečanje Titovih mest. Naš čas 19, 12. maj 1988, str. 12: »Od 6. do 8. maja 1988 se je Titovo Velenje udeležilo petega športnega srečanja Titovih mest, ki je bilo v Titovih Užicah. Velenjčani so uspešno zastopali svoje mesto, saj so bili med osmimi Titovimi mesti končni zmagovalci in osvojili lep pokal ter spominsko sliko — grafiko domačega umetnika. Tekmovali so v mnogoboju in košarki. Ogledali so si tudi spomenik na Kadinjači in muzej narodnoosvobodilne borbe. Srečanje je bilo zelo dobro organizirano in udeleženci so polni lepih vtisov odšli iz Titovih Užic.«

srečanja občinskih konferenc mladine Titovih mest, ki so več let zapored organizirale mladinske delovne brigade, ipd. Vsa-koletno srečanje pionirjev Titovih mest je imelo predvidene določene skupne poteze, ki so označevale prav vsa srečanja; od prvega leta 1984 v Titovem Velesu do zadnjega leta 1989 v Titovem Drvarju.

Kje? Gostovanje se je izvedlo bodisi v počitniških domovih, dijaških domovih (denimo Dom učencev v Velenju), če teh ni bilo, so bili gostje nameščeni v za ta namen pospravljeni osnovni šoli.

Kdo? Običajno 10-12-članska skupina šesto- in sedmošolcev, lahko osmošolcev, dva spremljevalna pedagoga, v trajanju približno 12 dni plus potovanje.

Kdaj? Predvidoma zadnji teden julija in prvi teden julija, med počitnicami.

Programska shema (povzemam po podatkih, ki jih imam s štirih pionirskih srečanj Titovih mest) je bila naslednja: prvi večer se začne z dobrodošlico in pozdravom, v katerem gostitelji pripravijo kulturni program. Pionirji dobijo spominske majice. Vsak dan potekajo različne interesne dejavnosti (igre, obisk bazena, športne, družabne aktivnosti). Celotna skupina odide na sprejem in pozdrav pri predsedniku občine. Obvezni del programa je ogled naravnih in kulturnih znamenitosti (slapovi, cerkve, samostani, muzeji, planinarjenje, izleti), pa ogled industrije in obiski delovnih kolektivov (ribogojnica, *Vital*, *Carnex*, *Grmeč*, *Medela* itd.). Tam pionirje kot nekakšno delegacijo popeljejo po obratih in za nameček tudi pogostijo s svojimi izdelki, jih drugače obdario. Predstavitev gostujočega mesta iz različnih perspektiv, poleg že omenjene predstavitve gospodarskih dejavnosti, do poudarka na NOB (v Velenju je bil to obisk odkritja NOB obeležja v Kavčah, glej v nadaljevanju posnetek in spomine na to iz našega lokalnega časopisa), kar se je navadno ujelo s počastitvijo dneva borca, ki je bil 4. julija, to je ravno v času, ko so običajno srečanja tudi potekala. V programu je bila obvezna predstavitev razvoja in posebnosti gostiteljskega kraja,

ki si jih bomo v nadaljevanju podrobneje pogledali ob spominih na srečanje v Titovem Velenju. Običajno so se otroci naučili tradicionalnega plesa gostujoče republike, pri nas je bila to polka. Verjamem, da so iz opisane sheme programa zelo dobro vidni poudarki, na katerih so pobudniki vztrajali – konkretno: kdo so bili pobudniki, mi ni uspelo izvedeti.

Financiranje? Vsako skupino oziroma gostovanje financira njihova občina. Iz zahvale organizatorjev velenjskega srečanja pionirjev Titovih mest lahko vidimo, da so »finančno in moralno« pomagale tudi delovne organizacije iz občine: »V imenu organizatorja srečanja ter gostov se najpristrčneje zahvaljujemo: Občinski izobraževalni skupnosti. REK – Rudnik lignita, REK – Družbeni standard, TGO Gorenje, KK Ptuj – Tržnica, ERI Velenje in Modnemu salonu.«¹⁶

nad milijardo din, z montažo pa 1,5 milijarde din. (bz)

Srečanje pionirjev Titovih mest

Danes se izteka dvanajst-dnevno srečanje pionirjev Titovih mest iz vse Jugoslavije, pridružila pa se jim je tudi skupina pionirjev s Poljske. V našem mestu so se imeli lepo, navezali so nova znanstva.

Postali so dobri prijatelji. Skupaj so preživeli nepozabne počitniške dni. Prepevali so, risali, tekmovali v športnih disciplinah, se igrali. Skratka bilo je lepo in današnje slovo ne bo lahko. Prav gotovo pa si bodo ob slovesu objubili, da se še vidijo. (mz)

JUGOBANKA

JUGOBANKA TITOVO VELENJE
TITOVO VELENJE

Keraniškova 1
Telefon: 855-915

Notica na naslovnici Našega časa.¹⁷

¹⁶ Milorad Bogojević, 1988, Zahvala iz Titovih mest. Naš čas 24, 14. julij 1988, str. 12.

¹⁷ Mira Zakošek, 1988, Srečanje pionirjev Titovih mest. Naš čas 27, 7. julija 1988, str. 1.

V Velenju so bili med gosti srečanja najbolj sprejeti taborništvo (za katerega promocijo je vsa leta skrbela Hermina Groznik – teta Herma), od prireditev pa Skok čez kožo.¹⁸

Sredina osemdesetih

Nedvomno je v tistem času, pa tudi času poprej, pripadala velika vloga skupnosti in skupnemu, tako na hišni (na primer znotraj pionirskih svetov blokov), vaški (tradicionalne Vaške olimpijade, turnirji na primer), krajevni (krajevni pionirski in mladinski odbori), mestni ravni (v šolah šolske, na ravni razredov razredne skupnosti), do delovne, v kateri so bili zaposleni razumljeni kot deli kolektivov, številki,¹⁹ vse do medrepubliške ravni, in takrat tudi meddržavne, saj je bila Jugoslavija vidna članica med drugim gibanja Neuvrščenih, ki smo ga navsezadnje lahko razumeli kot našo globalno družino. Tem skupnostim pripadajočo vlogo je imelo samoupravljanje. Čeprav otroci, pionirji morda nismo povsem razumeli njegovega pomena, smo ga lahko videli pri delu v številnih oblikah sodelovanja in združevanja in smo samoupravne načine ponotranjili.²⁰ Danes otroci ponotranjajo druge in drugačne vrednote; recimo, s hišnim redom večstanovanjskih stavb je dandanes otrokom prepovedano zadrževanje in igranje po hodnikih, ki so v stavbah, zgrajenih v osemdesetih,

¹⁸ Milena Krstič Planinc, 1988, »Res je obrajan ta knapovski stan ...« 27. skok čez kožo v Titovem Velenju. Naš čas 27, 7. julij 1988, str. 12: »Posebno doživetje pa je bil slavnostni sprevod do kotalkališča za pionirje Titovih mest, ki so bili v tem času na obisku pri svojih sovrstnikih iz Titovega Velenja, in tudi za delegaciji rudnikov iz Poljske in Italije. Slavnostnemu sprevodu se je ob koncu pridružila še množica Velenjčanov, ki so povorko prej pozdravljali ob cesti, in mestno kotalkališče je bilo v trenutku polno. Slavili so vsi — ne le rudarji in drugi delavci kombinata, praznik so vzeli za svoj tudi mnogi Velenjčani, saj so z lignitom tako ali drugače povezani.«

¹⁹ Pojem, povezan z oblikovanjem delovnih skupin po nekaj rudarjev, recimo, Klančnikova številka; glej Jože Hudales, Življenje v novem mestu: Velenje in njegove urbane identitete 1945–1960. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015.

²⁰ Milena Krstič Planinc, 1986. Dan samoupravljanja, 27. junij. Naš čas 25, 26. junij 1986, str. 1.

tako prostorni, da bi v njih lahko imeli v vsakem nadstropju še mizice in stole! Ta kultura je indikativna za upad grajenja skupnega in s tem povezanih nadindividualnih vrednot.

A vrnimo se še k drugim prireditvam, ki so v tistih letih in dneh imele s svojo kritičnostjo pomembno vlogo pri izgradnji in povezovanju skupnosti: to so bili ekološko osveščanje in akcije. Takšna so bila redna srečanja preseljenih Škalčanov, pomemben dogodek pa pomeni ustanovitev Šaleškega ekološkega društva leta 1987 v Zavodnjah, kar se ujema s časom, ko smo s skupino sovrstnic in sovrstnikov iz Osnovne šole Antona Aškercia odšli na srečanje pionirjev Titovih mest v Titov Vrbas. Nekateri drugi vrstnice in vrstniki pa so bili že takrat dejavni v mislih na okolje, kar ponovno dokazuje, kako pomembne so vrednote, ki se jih učimo v mladosti.

o niti najmanj enoznačnem duhu tistega časa je pomenljiva tudi karikatura.²¹

Po eni strani razkazovanje industrijskega in tehnološkega napredka, ponos nanj, po drugi pa vse glasnejši protesti zoper neizprosno izkoriščanje okolja, pomenijo težavno protislovje, med katerim je neprestano nihalo in se še danes natezata okoljska in ekonomska politika, prav tako pa tudi odnos do zasebnega in javnega. O industrijskem napredku in

Bodoča direktorica lokalnega družinskega podjetja za urejanje okolja, takrat osnovnošolka, avtorica nagrajenega osnovnošolskega spisa o ekologiji Vesna Andrejč. V luči poprej zapisanega

²¹ Naš čas 27, 07. julij 1988, str. 8.

uničevanju okolja lahko rečemo tudi ironično v slogu aforizma Lili Schönliebe: »Bili so svetle zvezde stalnice, ki so nam pomagale, da smo zašli.«²² Po mojem mnenju lahko javno nasprotovanje državnim politikam razumemo kot določen pokazatelj možnosti kritičnega civilnega udejstvovanja državljanov in državljanov ter tega, da je morala obstajati določena kultura vzgajanja mladih v smer večje kritičnosti in boljšega zavzemanja za to skupno (ne nujno lastnino).

Kako kritična je bila v tistem času gospodarska in politična situacija, lahko razberemo iz Žgankovega poročila s Kongresa borcev Jugoslavije, ki vsebuje tudi te misli: *“Borci so poudarili, da je jugoslovanska družba v resni gospodarski, politični in moralni krizi in da Jugoslavija vse od vojne ni bila nikoli v težjem položaju. Kljub takšni ugotovitvi so borci ostali zvesti svojemu, že neštetokrat preizkušenemu pravilu, da tudi sedanje stanje ni brezizhodno. Zato so tudi največ poslanic naslovili na Zvezo komunistov, to je na bližnji 13. kongres ZKJ, od katerega pričakujejo, da bo prelomen korak pri premagovanju kriz.”*²³ Nadaljevanje tega poznamo.

Sredina osemdesetih slikovito in dišeče zaznamuje tudi to, da smo hodili čez mejo po nakupih, do Pliberka in ostale kraje, ker so tam

imeli. Po kaj se je hodilo? Po banane, Milko ali 30-gramske čokolade, po Kinder jajčka, pralni prašek, žvečilne gumije v tubi ali v barvnih kroglicah na dolgem traku, kavu itd. Moj spomin seveda razsvetljuje vtise otroka. Vir: Naš čas 27, 12. julij 1984, str. 6.

V nadaljevanju bomo poglobljeje spoznali spomine na nekatera srečanja, tako njegovo otroško kot odraslo perspektivo.

²² Naš čas 30, 28. julij 1988, str. 9.

²³ Nestl Žgank, S kongresa borcev Jugoslavije. Naš čas, 26. junija 1986, str. 4.

Spomini na prvo srečanje pionirjev Titovih mest v Titovem Velesu

Na prvo srečanje pionirjev Titovih mest je odšlo deset šolarjev in šolark Osnovne šole Veljka Vlahoviča ter dve spremljevalki, ravnateljica Marija Žužek in učiteljica Tinca Kovač.

»Z vlakom smo se zjutraj odpeljali iz Velenja v Ljubljano, potem pa do Titovega Velesa z direktnim ekspresnim vlakom, ki je imel seveda zamudo. V Titov Veles smo prispeli drugi

dan, popoldan, ob 15. uri, utrujeni in umazani. Na vlaku smo preživeli več kot 24 ur, se dobro spoznali med seboj, se povezali v enotno ekipo.« Pozorno oko bo opazilo, da sta tako postaja kot vlak ostala ista. (Foto: Osebni arhiv Tince Kovač)

Ko so prispeli, so jih gostitelji pospremili v hotel. Tam pa se je začela prva lekcija medkulturnih in bivanjskih razlik, o katerih v duhu bratstva in enotnosti ni bilo veliko govora, vsaj ne odkrito, a spomin nanje, pa tudi to, da so ljudi iz Slovenije obravnavali drugače, je še sedaj precej živ: *»Videlo se je, kako mi različno živimo v primerjavi z drugimi v Jugoslaviji. Jaz sem sicer nekaj poznala, ker sem z družino že prej potovala po Jugoslaviji. Ko smo prišli do hotela, sva z ravnateljico najprej preverili, če so vsi otroci nameščeni. Bili so. Odšli sva v svojo sobo, in ko sva se dogovorili, katera se gre prva tuširat, je potrkalo na vrata. Bili so učenci; ja, kako pa se naj stuširamo, so rekli? Kako, kje, v kopalnici, vendar! Ni kopalnice, so rekli. Ugotovimo, da sva medve v novem delu hotela, učenci pa v starem, kjer ni kopalnic. V najini sobi pa je bil prostor za zaveso, namenjen za tuširanje. In potem smo se kar vsi tam stuširali, tako učenci in medve.«*

S tem pa spoznavanja razlik še ni bilo konec: »Potem smo odšli na večerjo, smo imeli skupni obrok. Učenci so bili nameščeni posebej, spremljevalci posebej, kar se nama je zdelo čudno. Preverili sva, kje sedijo naši učenci. Vsi so bili prisotni in spraševali so se, kaj bo za večerjo. Ja, kje pa je jedilni pribor? Učenci so imeli samo žlico. Sem šla vprašat, kje pa je pribor? So gledali začudeno, saj učenci jedo vso večerjo le z žlico, tako so vajeni.«

Različen je bil tudi način, kako so v Makedonijo prišli. Čeprav so Velenjčani prišli od najdlje, so na srečanje potovali z vlakom, zato pa je kolega iz Bosne povedal, da so oni sicer prišli z vlakom, a da bodo nazaj zagotovo šli z letalom. Tinca Kovač se spominja še drugih podrobnosti: »V Velesu smo bili le en dan, potem so nas peljali na planino Golak. Na tej planini je bila le vojska, pa cerkvice in dom za otroke, kjer smo bili mi. Šli smo z avtobusom, ki je bil točno tak kot v filmu Ko to tamo peva. K sreči pa je imela ena učenka kovček, da smo potem na njem sedeli. Na Golaku je ekipa čakala, ponovno smo se prerazporedili, otroci posebej, spremljevalki sva dobili sobo čisto na vrhu, mansardno. Imeli smo pester, bogat vsakodnevni program.«

Prva ekipa učencev na srečanju v Titovem Velesu, leta 1984. Tinca se poimensko spomni skoraj vseh imen otrok: (spodaj levo) Petra Jakelj, Marija Žužek (spremljevalka), Zdenka Fluhar, Andrej Borković, Bojan. Zgoraj desno: Marko Mrzel, Matija Gorogranc, Darja Pocajt, Tinca Kovač (spremljevalka), Matjaž Vovk, Petra Jaklič. (Foto: Osebni arhiv Tinice Kovač)

Učili so nas kólo, imeli smo razna tekmovanja, obiskali smo vojašnico in cerkev. Za naše učence je bila precej

zanimiva pravoslavna cerkev. Peljali so nas tudi na izlet v Delčevo, ki je čisto za albansko mejo. Tam smo bili šokirani, ker smo gledali Albanijo, ampak sredi dneva ni bilo nikjer žive duše. Albanija je bila takrat še zelo zaprta država. V Delčevu smo si ogledali njihovo najbolj znano tovarno.

*Zbor ekip
pionirjev
Titovih mest
na Golaku.
(Foto: Osebni
arhiv Tince
Kovač)*

*Druženje
na Golaku v
Makedoniji.
(Foto: Osebni
arhiv Tince
Kovač)*

*Udarniško na
Golaku, sadili
smo drevesa.
(Osebni arhiv
Tince Kovač)*

Naši učenci so od doma prinesli 3D očala, ki so bila takrat velik hit. A so tudi druge udeleženke in udeleženci imeli kakšna modna očala na zalogi. (Osebni arhiv Tince Kovač).

Nogometna ekipa naših, sedmi, osmi razred in en sposojen igralec. Majice smo dobili tam. Naši fantje so bili dobri, pri nogometu so kar zmagovali. (Osebni arhiv Tince Kovač)

Po štirinajstih dneh smo se vrnili v Veles. Tam so nam organizatorji pokazali tudi znamenitosti Velesa. Na Veles in Golak imam lepe spomine. Ko smo se vračali, so na postaji ob odhodu tekle solze. (Osebni arhiv Tince Kovač)

Tinca Kovač svoje spomine na prvo srečanje pionirjev Titovih mest sklene z mislijo: »Takih srečanj današnjim otrokom manjka. Jaz zagovarjam ta srečanja otrok, ker so se povezali jugoslovansko. Vem, kako so jokali ob slovesu. Pa tudi s kolegi smo se povezali.« Ko sem povprašala, ali ima kaj posebnega v mislih s povezanostjo, je rekla, da je dolgo imela stike z Makedonci: »In veliko mi je pomenilo, ko me je poklicala Radmila iz Titovega Velesa, ravno pred alarmom za zračni napad na Velenje leta 1991. To se mi zdi zelo pozorno.«

O naslednjem srečanju, načrtovanem v Titogradu leta 1985, nisem izvedela nič. Je pa na pripravljalni sestanek za to srečanje odšla Marija Kuzman in obudila spomin nanj s pomočjo stare beležnice:

»Imam srečo, da sem našla eno staro beležko, in tam notri sem našla en kup stvari. Če bi te beležke ne imela, bi vse bilo samo v moji glavi.«

Na levi strani so imena in kontakti vseh odgovornih iz vsakega kraja posebej, na levi pa iztočnice za prihajajoče srečanje v Titogradu. »Kjer je bilo srečanje, so se maksimalno potrudili. Ni bilo tehnologije, da bi snemali, le tisto, kar si odnesel sam s seboj, ti je ostalo,« pove Marija Kuzman. Katera šola je sodelovala na srečanju v Titogradu, nisem uspela ugotoviti, prav tako ne vem ničesar o tistem v Titovem Užicu. Prihodnje leto, na srečanju leta 1987, pa sem bila udeležena tudi sama.

Četrto srečanje pionirjev Titovih mest v Titovem Vrbasu

Sošolka in prijateljica Darja Regvat me je spomnila, da smo bili tudi mi od prihodu precej šokirani: *»Komaj sem čakala, da avtobus spelje, potem pa – groza.«* Skladno s formatom srečanj smo bili nameščeni v veliki stari osnovni šoli *»Bratstvo i jedinstvo«*, za spanje so organizatorji uporabili (verjetno vojaške) ležalnike, *»jaz pa prvič stran od družine«*. To se je hitro poleglo, predvsem izleti so bili super.

*Osnovna šola
v Titovewm
Vrbasu, kjer
smo bivali.*

Zgodaj, prezgodaj, se spominja Darja, je bila jutranja *»fiskultura«*, a zvečer smo se že zbirali na igrišču, kjer je bila kitara. Tam sva si med igralci košarke z leto starejšo Vanjo nagledali enega in istega, še posebej zanimivega izstopajočega fanta, kajti fantje so se namesto pogovora hitro lotili igre. Za tega zalega fanta se je kasneje izkazalo, da je morda dekle ali pa je bil vendarle fant, a z uhančkom, kdo ve. Odšli smo tudi na izlet v Beograd, na Dedinje. *»Otroci smo si med seboj bili v redu, se nismo prcali. Tisti, ki smo šli na letovanje, smo si predstavljali, da smo mi malo boljši od ostalih, ker smo bili nekako izbrani za to potovanje,«* se še spominja Darja.

Zgoraj:
Ob spomeniku,
nad Donavo,
v spominskih
majčkah. Po
spominu na-
vajam imena;
spodaj levo
čepimo: avtorica
Darja Regvat,
Katja Skornšek,
Klavdija Dra-
gičević, Špela
Sagmeister.
Nad njo: Beno,
v sredi Jelka
Rihter. Od leve:
Melita Ribič,
Katarina Za-
pušek, Klavdija
Dovečar, Jernej,
Vanja Vutkovič,
Robi Potočnik.
Spremljevalca:
Ivo Kramperšek
in Toni Lipuš.
(Foto: osebni
arhiv avtorice)

V sredini levo:
Avtorica (de-
sno), prvič po
sprejemu v pion-
irje s pionirsko
čepico na glavi,
v hiši Cvetja na
Dedinju, v okvi-
ru delegacije
pionirjev Titovih
mest, ki smo bili
na izmenjavi v
Titovem Vrbasu
leta 1987. (Foto:
osebni arhiv
avtorice)

Spodaj: Kljub začetnim tegobam smo se ob slovesu težko ločile od neke vrbaške učiteljice, s katero sva se v tem času zblížali. Na levi avtorica, na desni Darja Regvat. (Foto: osebni arhiv avtorice)

Kasnejši prijatelj iz Vrbasa, Bojan Bilić, mi je povedal svojo anekdoto, ki se šali na račun razlike v »razvitosti«
jugoslovanskih republik: *»Moj tata je radio u službi društvenog knjigovodstva (SDK) i imao je tamo nekog šefa koji se stalno opijao i, kako kaže, nije imao pojma o poslu ... Jednog dana u drugoj polovini 80-ih trebalo je, da se čuju sa kolegama iz Slovenije. Slovenci pitaju: „Imate li fax?“ A on kaže: „Ne ne, nismo mi fax, mi smo sdk“«*

Srečanje pionirjev Titovih mest v Titovem Velenju

Leta 1988 smo v Titovem Velenju doživeli kar dve srečanju mladeži Titovih mest, in sicer je spomladi tega leta na Osnovni šoli Gustava Šiliha potekalo tridnevno srečanje šol Titovih mest, poleti pa še dvotedensko pionirsko srečanje v organizaciji Osnovne šole Veljka Vlahoviča. O srečanju šol si lahko preberete v obsežnejšem časopisnem poročilu z naslovom *»Štirideset družin se je povečalo za novega člana«*²⁴ in *»Sodelovanje šol Titovih mest«*.²⁵ Ta tip srečanj je bil posebej zanimiv med drugim zato, ker so otroci bivali pri družinah gostiteljicah, pa tudi sicer so si bile ideje in cilji srečanj šol Titovih mest in pionirjev Titovih mest enakovredne. Vendarle se bomo tokrat podrobneje osredotočili na poletno srečanje, saj so prav ta dvotedenska »letovanja«
glavna tema tega prispevka.

Moj informator za peto srečanje pionirjev Titovih mest v Velenju je Marko Mandić, ki s srečanja hrani ne le veliko spominov, dragocene fotografije, beležnico z naslovi, ampak tudi bilten Beli golob. Bilten, glasilo ali danes bi rekli s tujko »zine«, je nastal tik po srečanju in je slikovita priča dogajanja ter vzdušja na srečanju. Ime nosi po pesmi srečanja, ki so se jo pionirji skupaj naučili, to je bila pesem Beli golob, za katero je besedilo napisal Boštjan Krivec, uglasbil

²⁴ Milena Krstič Planinc, 1988. *Nаш čas* 22, 2. junij 1988, str. 7.

²⁵ Učenci in delavci OŠ Gustava Šiliha, *Nаш čas* 20, 19. maj 1988, str. 12.

in na klavirju spremljal pa jo je Joži Šalej. »Pesem Beli golob je tisto leto na reviji pevskih zborov izvajala OŠ MPT. Mogoče nas jo je Joži tudi naučil peti, če tega ni opravil Vehovec, ki je bil njihov zborovodja. Lahko pa da nas je udeležence pesem naučila naša Rožica Napotnik,« se teh podrobnosti petega srečanja pionirjev Titovih mest spominja Marko, tedaj osmošolec Osnovne šole Veljka Vlahoviča.

Veliko časa sva posvetila temu, da sva razjasnila, kdaj je katero od srečanj potekalo in kje, poleg tega, da sva ugotovila, da so poleg srečanj »šol« (eno je omenjeno zgoraj) obstajala tudi »letovanja« pionirjev Titovih mest. S trudom sva prišla do naslednjega seznama poteka letovanj: prvo srečanje je bilo v Titovem Velesu leta 1984; drugo v Titogradu leta 1985; tretje v Titovem Užicu leta 1986; četrto v Titovem Vrbasu leta 1987; peto v Titovem Velenju leta 1988 in zadnje, šesto, leta 1989 v Titovem Drvarju.

Poleg številnih dogodkov, ki so se zvrstili v času srečanja (o katerih več v nadaljevanju), je vendarle pomembno, da začnemo s tem, kaj je Marku to srečanje pomenilo, kako sam vidi, da so bile stvari zastavljene takrat. Sama bi rekla, in v splošnem vemo, da v duhu tega, kar se je takrat imenovalo »samoupravljanje«, kar pa Marko nemudoma in implicitno poveže tudi z obsegom izrazne svobode. Njemu kot umetniku je posebej pomenljivo to, da je obstajal določen prostor za improvizacijo, prostor za osebni izraz, pri čemer so se potem pri različnih skupinah otrok videle razlike, koliko so posamezni od njih imeli za to možnosti: »V Velenje bi morali priti, pa Korenice ni bilo. So se že začela bojkotiranja, bila je plakatna afera leta 87, pa JBTZ leto kasneje. Čutilo se je, da nekaj ne štima več tako, kot je prej,« se začne zamišljeno spominjati Marko. »Videle so se razlike v predstavitvah. Videlo se je, kje učitelji dirigirajo, kje pa so že kaj bolj po svoje naredili. Vse je imelo dnevni red, le pomisli, tradicija pionirske organizacije, oddelčnih skupnosti, sestankov, razrednih ur. To je pomenilo, da si se naučil okvirja ter da smo bili brez dlake na jeziku na problemskih konferencah. Ideje odraslih so bile infiltrirane med otroke, seveda so lahko bile te ideje tudi na-

zadnjaške. Vendar je tako, da je s tem podan okvir, ki ga osvojiš, nakar ga začneš rušiti. Recimo, je proslava, zgodi pa se tudi določeno parodiranje. Že takrat, v osnovni šoli, smo bili resda vodeni, a že otroci smo imeli funkcije, smo se igrali in se naučili odgovornosti preko teh funkcij. Poglejmo samo to: en otrok je bil blagajnik in potem je imel ta denar doma. Meni se zdi to genialno. Imeli smo pionirsko hranilnico in smo zbirali star papir in denar, potem imeli za sladoled. Vidim pri svojih otrocih danes, da poteka vse z velikim nadzorom. Naša Metoda Fingšt je malo pogledala, ni se pa vtikala. Velenje je imelo kar veliko teh raznih organizacij, tudi samo Velenje je bil »pionirski« projekt, bili so ljudje z različnih koncev, ki si jih moral umetno ustvariti, zgraditi. Da to oživiš, moraš imeti akcije, udarniške, projekte. Danes to ni zamisljivo, da bi folk udarniško delal, da bi si naredil toplovod ali pa kabelsko TV. Zato se mi zdi ideja teh srečanj genialna,« razmišlja Marko Mandić.

Strinjam se, da je pogled otroštva v zasebnosti svojega spomina zmeraj že javen, skupen, saj neredko odseva duha svojega časa in mišljenja »odraslih«. Do tega je po navadi neopredeljen, nekritičen in ga rad odseva nazaj odraslim, da se ti v njem ponovno prepoznajo in potrdijo, za kar potem otroke pohvalijo. Zato je nujno, da imamo poleg okvirjev privzgojen tudi občutek možnosti svobodnega izraza, ali kot Marko izpostavlja v svojem razmišljanju, je to umetniška svoboda, ki je nujna tudi za možnost nestrinjanja, kritike in upora, ne glede na stopnjo demokratičnosti sistema.

Poleg teh spoznanj so Marku izkušnje z gostovanj dale tudi idejo za kasneje, predvsem v srednji šoli organiziranja (samih dijakov) Gimnazijad, enkratnem srečanju gimnazijcev z raznih koncev Slovenije: »Če ne bi bilo teh srečanj, če se ne bi mehanizmov tega dela in organizacije naučili, Gimanzijada ne bi imela tega gostiteljstva po domovih,« razlaga. Zato mu, tako kot sem pojasnila v uvodu zase, pri teh stvareh iz otroštva in mladosti ne gre za nostalgijo: »Ampak gre za tisto, kar te je izgradilo, kar ti je dalo pobude za nadaljnje akcije.«

Med pogovorom mi je Marko kazal fotografije in bral iz Belega goloba. Zabavna je prigoda, po kateri so enega spremljevalca otrok poimenovali Margarin: »Tudi z vzgojitelji smo postali dobri prijatelji. Dali so nam vrbaško margarino Vitalis, učitelj na sliki je delil knjižico z recepti, njega smo zato imenovali Margarin. Smo naredili rolado z domačimi malinami, če se prav spomnim, in v zadnji kos smo zapičili zastavico Slovenija moja dežela.«

Imena otrok po spominu: Jožica Pustatičnik, Barbara Pušnik, Mojca Hudournik, Irena Jakopanec, Petra Kortnik, ki ima v roki kos roladice. V sredini tovariš Margarin, zraven sta tudi dve spremlje-

valki, najbrž prav tako iz Vrbsa. Marko je na sliki desno. (Foto: Osebni arhiv Marka Mandića)

Zabavno je bilo tudi druženje v Kavčah ob že omenjenem odkritju spominske plošče padlim borcem. Tega druženja se spominja tudi Tinca Kovač: »Ko smo bili gostitelji mi, so me povabili kot nekdanjo udeleženko Titovih mest, na Vlahovičevi šoli je bil sprejem. Ob dnevu borca smo otroke pripeljali v Dom krajanov Kavče. Bilo je nepopisno druženje, ker so bili tudi krajanji ganjeni, pa borci so bili. Gostje so imeli nekaj nastopov, nekaj naši, bilo je druženje.«

*Izrezek iz
tedanjega
časopisa.
Vir: B. Mu-
gerle, Odkrili
spominska
obeležja.
Podkraj –
Kavče, Naš
čas 24, 7. julij
1988, str. 6.*

Ob letošnjem praznovanju dneva boro
v krajevni skupnosti Podkraj — Kavče na
nov odkrila spominsko ploščo trinajstim p
šističnega nasilja iz te krajevine skupnosti
so se je udeležili številni krajani, predsta
življenja občine Velenje in drugi gostje, tu
bila v soboto dopoldne.

Verjetno je prav na tem druženju pionirka iz Črne gore recitirala tako, da je Marko Mandić do danes ni pozabil. Morebiti je šlo za »kršno« Tamaro Burzan, recitatorko iz Titogradu? Me zanima, kaj je danes z njo, pravim Marku. On pa

naprej razlaga, da so v Črni gori imeli posebna recitatorska tekmovanja, na katerih so se mladi preizkušali, zato je bila tako odlična, saj je menda na enem s to isto pesmijo tudi zmagala, pravi Marko. *“Škoda, da takšnih tekmovanj nismo imeli tudi pri nas,”* zaključí, jaz pa se kar ne morem načuditi njegovemu neverjetnemu spominu, ki se že v otroštvu oziroma mladosti izražal tako jasen interes za umetniško podajanje besedil.

Razen o srečanju samem sva z Markom spregovorila še več o pomenu, ki ga je zanj imelo: *»V sedmem, osmem razredu so nas začeli spraševati, kaj si po narodnosti? Leta '74, ko sta starša vpisovala moje rojstvo, je bila menda praksa taka, da so otrokom iz mešanega zakona vpisovali jugoslovansko narodnost. Leta '75 pri sestri to že ni bilo več možno, vpisana je bila kot Slovenka. Za brata sta potem starša naredila »deal«, da njega vpišeta, da je Srb. Vsakič, ko so me spraševali za narodnost, sem pravil, da sem Jugoslovian, pa so rekli, da to ne obstaja. Kot da se moram odločati med dvema staršema, koga imam raje, grozno. Navadno predalčkanje, namesto da bi gledali človeka tako, kot je.«* V tem pogledu se ne bi mogla bolj strinjati s teboj, sem mu odvrnila. Meni je privzgajanje jugoslovanske identitete pomenilo ravno odpravo vprašanja lastne večnacionalnosti po eni, in vidika nadnacionalnosti po drugi. Jugoslovanstvo (in ne titoizem, kar nekateri mešajo) sem obdržala tudi kasneje, ker se mi ni zdelo, da je krivo za nacionalne spore in vojno. Po vojni pa zato, ker kaže na prevrednotenje identitete, na to, da je vsaka identiteta dejansko prazna, kar ravno pride na plan v izrazu *»ampak te države ni več, ne obstaja«*. Saj, ampak jugoslovanstvo kot identiteta, če že, je potemtakem nekakšna kvirovska inačica oziroma kritika nacionalne identitete, ki je po sebi prazna oziroma iz- ali zamišljena.

»Predstavljali so nam razlike,« nadaljuje Marko, *»obenem pa, da jih moramo spoštovati. S tem, ko se govori, da je neenakost treba preseči, se učiš. S tem se nismo rodili. Tako, kot se nismo rodili z nekim sovraštvom, se nismo rodili*

s tem, da se imamo vsi radi. To je treba vzgajati in učiti zakonitosti družbe. Misija Titovih mest, ko pogledaš glasilo, vidiš, da se je vsako mesto predstavilo v svojem jeziku. Mi smo govorili drug z drugim, vsak, kar je znal. Nas je Borka Ostrovršnik dobro naučila srbohrvaščine.» Prav, sem rekla, o tej eni uri v petem razredu ni vredno razpravljati. Pri nas smo nekateri v razredu našo slavistko, ki je učila ta predmet, opominjali, kako se kaj zapiše, ker smo jezik poznali bolje od nje. Pomen te ure sploh ni bil v tem, da bi se kaj dejansko naučili, ampak da se ta jezik tudi simbolno pokaže kot »naš«, kot uporaben in sprejet.

[illegible]

Mala anketa s petega srečanja pionirjev Titovih mest v Titovem Velenju: Med prijatelji je lepo, novinarki Milena Krstič Planinc in Mira Zakošek. Vir: Naš čas 27, 30. julij 1988, str. 7.

»To so bili zadnji poskusi« – pripravljalni sestanek na srečanje v Titovem Drvarju

Marija Kuzman, ki je šla po službeni dolžnosti na pripravljalni sestanek za srečanje v Drvarju spomladi leta 1989, se ga spominja takole: »*Ker nisem več jugota vozila, sem od Tince (tukaj intervjuvane Kristine Kovač, op. p.) kupila devet let starega pikija, s katerim sem šla na sestanek sredi Bosne, v Drvar. Brez navigacije, brez vsega. Bilo je že obdobje, da smo rekli, bo – ne bo.*« V tem se oglasi Tinca: »*Sem mislila, da me kap zadene, le kako bo šla na tako dolgo pot, relativno nenavajena na avto. No, saj tja grede je bilo vse v redu.*« Marija nadaljuje: »*Tja sem šla zgodaj, pa nič avtoceste, čez Kar-*

Zahvala iz Titovih mest

Ob nedavno končanem šestem srečanju pionirjev Titovih mest ter pionirjev in vzgojiteljev učencev tega srečanja, izkoriščam priložnost, da se vam, v imenu udeležencev, najtopleje zahvalim za prisrčen sprejem in prijetno bivanje v Titovem Velenju.

Slovenska prisrčnost in gostoljubnost sta nas spremljala na vsakem koraku. Čeprav smo prišli na povabilo Občinske skupnosti otroškega varstva, smo bili dragi gostje vseh Velenjčanov, kar nam je še posebno ljubo. Dvanajstdnevno bivanje med vami, v Titovem Velenju, smo izkoristili za medsebojno spoznavanje in zbliževanje, za spoznavanje Titovega Velenja in njegove okolice, gospodarskega in družbenega življenja mesta. S polno lepih vtisov smo se vrnili v Titova mesta, z lepimi spomini v srcu in željami, da spet pridemo v vaše lepo in toplo mesto, v bratsko Titovo Velenje.

Izkoriščamo priložnost, da se še posebno zahvalimo kolektivu osnovne šole Veljka Vlahovića, tovarišicama Mariji Žužek in Mariji Kuzman in vsem tistim, s katerimi smo sodelovali, za gostoljubnost in dobro organizacijo srečanja.

Milorad Bogojević
Titograd

Zahvala iz Titovih mest. Naš čas 28, 14. julij 1988, str. 12.

lovec, prvič sem se ustavila na odcepu za Bosno. V Drvar sem prišla zvečer, prespala, imela sestanek naslednji dan, in potem šla nazaj. Pri Karlovcu pa je avto začel kihati. Se je pregreval, a so mi ga zrihtali, da sem šla naprej.» (Tince ji le ni prodala mačka v žaklju.)

Ko smo se že nekaj časa pomenkovale, predvsem o bratskih srečanjih vrtcev (šlo je predvsem za srečanja vzgojiteljic in vzgojiteljev, katerih pobudnica je znana – to je bila neka stara partizanka, ki je delala v vukovarskih vrtcih), pa tudi Marija Kuzman izpostavi razlikovanje, različno obravnavo med sodelujočimi iz različnih republik: »Socialistična zveza (op. Socialistična zveza prijateljev mladine) je imela izmenjavo z mesti po Jugoslaviji. Vrnjačka Banja, Šumadija – spali boste pri družinah, so nam rekli, in gostitelji – ti so najprej Slovenke pobrali! Nazadnje pa one s Kosova. Meni je bilo

tako grozno. »Protažirali« so nas, pa imeli za vzor.« K temu Tinca Kovač doda: »Vsaka država ima svoj sever in svoj jug ...«

Kot rečeno, v času pripravljalnega sestanka je bilo že precej negotovosti, ali bo do srečanja sploh prišlo: »Že na sestanku niso vedeli, ali bi ali ne bi. Prišli so pa vsi. To je bilo tik pred vojno. Takrat so se začeli krahi, mednacionalne napetosti, ljudje so se bali otroke dol poslat.« Po sestanku se Marija še spominja: »Po Titovem Drvarju so bili krizni sestanki na občini in vse živo je bilo, ali iti ali ne iti, se udeležiti ali ne?« To se je potem izkazalo za poslednje izvedeno srečanje, na katerem sicer ni bilo predstavnikov Titove Korenice, medtem ko se naslednje, napovedano za leto 1990 v Titovi Mitrovici, že ni več zgodilo. O vtisih iz Titovega Drvarja, kjer je potekalo poslednje srečanje, lahko preberemo v časopisnem izrezku z naslovom »Hvala, Titov Drvar, za deset nepozabnih dni«.

li nameščeni v OŠ Slavko Rodić, e interesne dejavnosti. Že prvi več z lepim kulturnim programom in so podarili spominske majice.

gledu — na vrhu, smo pozabili na utrujenost. Razigrani smo se vrnili v šolo.

2. 7. — Obiskali smo Titovo pečino in muzej »25. maj«, kjer smo prisluhnili zanimivi pripovedi vodiča. Obiskali smo še tovarno Papir in tu imeli tudi kosilo.

3. 7. — Z avtobusom smo se odpeljali do prelepe Bastasiče, kjer je še posebej zanimiva pečina, kjer se je tov. Tito zadrževal 40 dni. Srečali smo se tudi z borcem, ki nas je »popeljal« v čas NOB.

borca.

Pionirji so bili organizirani v pionirske čete. Iz vsakega Titovega mesta je bil en pionir član pionirskega štaba, kjer so se dogovarjali o delu in življenju v taboru. Pionirji so se prostovoljno vključevali v interesne dejavnosti: likovno, glasbeno, literarno, folklorno in športno. Naučili so se zaplesati kolo, zapeti pesem, likovna dela so krasila avlo šole, prispevki v biltemu pa bodo ostali trajen spomin na življenje v taboru. Pionirji so se najbolj zanimali za šport, ker jih je tovariš pritegnil z zanimivimi in zabavnimi športnimi igrami. Vsako mesto se je predstavilo s kratkim kulturnim programom.

1. 7. smo se predstavili pionirji Titovega Velenja s pristrčnim in vedrim programom.

stariji brata, prijatelji čim so ves nekaj izjemnega. (Andreja).

Komaj čakam polodnevca, da stečem v šolsko telovadnico. Tu s prijatelji iz vse Jugoslavije igram športne igre. (Iztok)

V veliko veselje mi je čas, ki ga preživim s prijatelji iz drugih Titovih mest. Čeprav govorimo različne jezike, se dobro razumemo. (Petra)

Veselim se počitka po aktivnem dnevu, ki ga preživim v različnih aktivnostih in izletih. (Brigita)

Vsak dan se rada sprehodim do športnega centra, kjer obedujemo. Na šoli mi je najbolj všeč ravnateljova pisarna, kjer se po telefonu pogovarjam z mamo. (Maša)

Vesela sem, da sem sklenila prijateljstvo z vrstniki iz vseh Titovih mest. Vsak večer komaj čakam kulturnih prireditev. (Breda)

Žal imamo prvo poročilo v našem lokalnem časopisu o gostovanju pionirjev Titovih mest ravno z zadnjega, v Titovem Drvarju, kamor so odšli učenci in učenke OŠ Gustava Šiliha. Vir: Hvala, Titov Drvar, za deset nepozabni dni, Naš čas 26, 13. julija 1989, str. 4.

Še eno srečanje, da ne bi pozabili prijateljstva

Morda pa se kaže vendarle spet bolj kot na poslavljanje osredotočiti na pozdravljanje. Marko mi kaže svojo staro, s selotejpom ojačano dragoceno beležnico. Koder je hodil, hodil pa je marsikod, ker je bil precej aktiven, je jemal naslove: *»Že to, da zbereš naslove, priznam, to je malo kolekcioniranja tudi na tem. Ampak gledali smo na to tako, da imam možne kontakte, če potem kam grem,«* da se ti *»nađe ako-ne-daj-bože-zatreba«*, sem se pošalila. *»Enim sem potem pisal,«* reče in začne glasno brati iz beležnice: *»Darko Gogić – Titograd, Luka Djurić – Titovo Užice, Ivana Ponjović – Titovo Užice, Gordana Erić – Vrbas, ne vem, katerim,«* nakar nadaljuje v svečanem tonu z branjem imen otrok, vrstnikov, ki jih ne on ne jaz ne pozna več: *»Radojica Cvijić – Titograd, Silvija Križan, Vrbas, aha, to je ta, s katero sem se potem srečal, Draženka Ačanski – Vrbas, Vesna Marković – Titograd, Dragan Pejović – Titograd, s temi smo se zelo spoprijateljili in se družili. Imel sem celo idejo, da bi ponovno vsem pisal na te naslove.«*

Kako pa je bilo to ponovno srečanje s Silvijo Križan iz Vojvodine, me je zanimalo?

»S Silvijo sva si dopisovala, oba naju je zanimalo recitatorstvo. Na festivalu Drama leta 2015 je gostovalo tudi madžarsko gledališče iz Novega Sada. Na balkonu sem se pripravljala, kaj bi jih spraševal po predstavi, ki mi je bila všeč, taka močna, čustvena je bila, imel sem tremo, kako bom vodil pogovor. Stojimo za Dramo. Preverjal sem imena in obraze, da jih bom znal potem na odru prav prebrati, toliko bolj, ker so bila med njimi tudi madžarska. In tako grem od enega do drugega, njeno ime mi je zazvenelo znano. Jel se mi znamo, rečem? Marko ... reče ona. Velenje ... Vrbas... Titovi gradovi!

V tistem hipu sem naenkrat dobil tudi sijajno iztočnico za pogovor na odru, kajti teme predstave so bile prav take, sprejemanje različnosti, midva pa se prav tam, po skoraj

tridesetih letih srečava. Potem sva se še dolgo v večer pogovarjala in si potem začela izmenjevat mejle.«

Takole pa je to isto srečanje dveh gledališnikov opisano kot gledališka črtica na spletni strani, posvečeni gledališču v Novem Sadu:

Dvadeset i sedam godina kasnije, 6. juna 2015. u ljupkoj bašti Slovenskog narodnog gledališća u Ljubljani, na Festivalu nove drame, a nakon predstave „Neoplanta“ Novosadskog pozorišta / Ujvideki sinhaz, izuzetni slovenački glumac Marko Mandić pokušava da nauči napamet imena 11 novosadskih glumaca sa kojima treba da razgovara o predstavi. I nešto mu kod imena Silvije Križan zazvuči poznato ... Pročitao je ime nekoliko puta, u sebi i poluglasno ... Hm, nešto mu je bilo poznato, zapravo, nije mu uopšte bilo nepoznato ... Ali opet, nije baš mnogo verovatno ... Tako se zvala devojčica, sa kojom se nekada dopisivao ... Pa ipak, kada se potom pojavila Silvija Križan, pitao ju je da li je možda nekada bila u Titovom Velenju?²⁶

Marko iz Velenja in Silvija iz Vrbasa pa nista bila edina, ki sta se srečala po mnogo letih. Navajam tudi spominski zapis moje sošolke in prijateljice Klavdije Dovečar, ki se je v Titovem Vrbasu leta 1987 spoprijateljila z Jeleno iz Titove, zdaj Kosovske Mitrovice:

»Susret pionira Titovih gradova« je bila moja prva velika življenjska izkušnja – sama, daleč od doma, nič stika s starši, veliko tujih ljudi in otrok ... Spomini so precej zbledeli, pa vendar so topli, prijetni in prepojeni s prijetnimi občutki pripadnosti, prijateljstva, enakosti in povezanosti, ki so po mojem skromnem mnenju v današnjem času precejšnja eksotika. Spomnim se, da smo spali v neki šoli, v učilnicah, kar na lesenih ležalnikih ... spomnim se izletov ... spomnim se, da smo imeli nekakšen „pokaži, kaj znaš“ in da sem s

²⁶ Sneža Miletić, 2015. Silvija i Marko. Pozorišna crtica iz stvarnog života, na spletu: <https://ludus-online.rs/silvija-i-marko/> V duhu medsebojnega kulturnega razumevanja narodov Jugoslavije besedila ne prevajam.

skupino Makedoncev in Srbov pela tedanji hit „Ja sam za ples“ ... spomnim se skrite pošte (nekomu si brez podpisa napisal sporočilo in potem so ta sporočila glasno prebrali), spleatala so se prijateljstva, nekaj nedolžne, otroške romantike ... Bil je lep čas za „biti otrok“.

Pred poldrugim letom dni sem na Messenger (pa sem vedno trdila, da je FB itak brez veze) dobila sporočilo: ... „dali si ti ona Klavdija – moja najbolja drugarica“? Poiskala me je Jelena iz Kosovske Mitrovice, takrat je bila to Titova Mitrovica. Malo sva si pisali, kako kaj živiva zdaj, in si obljubili, da se ob prvi priložnosti poiščeva še v živo. Priložnost se je pojavila kmalu – Jelena je prišla na strokovno izobraževanje v MB. Dobili sva se v znanem balkanskem lokalu (itak), se takoj prepoznali in si padli objem. Zanimivo, kako so za trenutek leta kar izginila, spet sva se smejali in hiteli govoriti kot dva majhna dekliča. Obujali sva spomine, povedali sva si vse o sebi, o najinih družinah, se dotaknili težke politične situacije v njenih koncih. Zanimivo, da so nama vseč podobne reči, podobna glasba, knjige, hrana, imava podobne vrednote, želje, pogled na svet, in to kljub temu, da živiva v zelo različnih okoljih in imava za seboj zelo različne izkušnje. Mogoče je to odraz nekega časa oziroma generacije? Po zaprtju lokala se kar nekako nisva mogli posloviti, zato sva se sprehodili po praznih ulicah Maribora. Ob slovesu sva si skupaj zaželeli ponovnega snidenja in si z roso v očesu obljubili, da bova ohranili stike. Bo že še prišel čas.

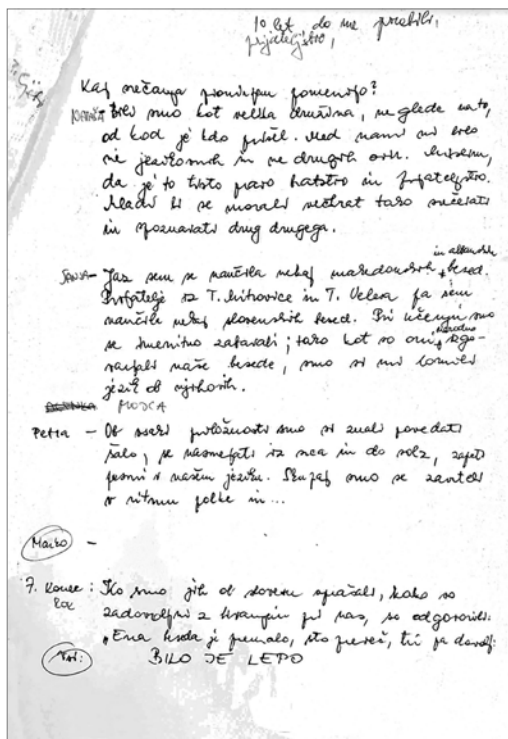
Po vsem povedanem sem Marka vprašala, če ima v mislih nekakšen *reunion*, kot danes rečemo – to bi bilo pa res zanimivo, veš, sem mu rekla. Kaj nisem videla tam, na odzadnji strani listov z besedilom za nastop, zapisano željo, da se srečate spet čez deset let? Minilo je sicer dlje, pa tudi toliko se je vmes zgodilo, morda pa ravno zato, skleneva.

Mislil si, da je otrokom takrat, kakor tudi danes, bržkone precej vseeno, s kom se srečujejo in v katere kraje potujejo. Nekateri se bodo med seboj povezali bolj, drugi manj, nekateri bodo ob slovesih jokali, pa potem pozabili, kaj so tam

doživeli, drugim se bodo spomini vtisnili neizbrisno globoko. Reči hočem, da so srečanja, na katerih sem prisostvovala kot otrok, brez dvoma imela namen povezati bodoče državljane, tako kot imajo današnja namen krepiti duha evropskosti in slovenske identitete. Nekaterim od nas, ki smo kot otroci in mladi ostali brez večkrat imenovane »širše« domovine, je po razpadu države ostal v zavesti rezultat tega namena, v duhu katerega smo bili vzgajani, to so: prijateljstvo in želja po enakosti, svobodi in miru.

Viri:

- »Beli golob«: bilten Srečanja pionirjev Titovih mest v Titovem Velenju, od 26. junija do 7. julija 1988.
- Bogojević, M., 1988. Zahvala iz Titovih mest. Naš čas, letnik 24, številka 28, 14. julij 1988, str. 12. Dostopno na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-C17RP-BIG/e0cc0c38-1579-4fc6-af86-4236e9d1f60f/pdf>.
- Dežulović, B., 2019. *Legenda o tovarišu Ivanu, kolumna. Dnevnik*, 16. november 2019.
- Hudales, J., 2015. *Življenje v novem mestu: Velenje in njegove urbane identitete 1945–1960*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Jedlovčnik, J., 2014. *Mi gradimo nov svet in novo pomlad. Prostovoljne delovne akcije v Velenju in okolici ter velenjski prostovoljci in brigadirji*. Velenje: Muzej.
- Muratović, A., 2014/ 2107. *Bila so Titova mesta*, celovečerni dokumentarni TV film. Ljubljana: RTV Slovenija.
- Krstič Planinc, M., 1986. Dan samoupravljanja, 27. junij. Naš čas, letnik 22, številka 25, 26. junij 1986, str. 1. Dostopno na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-8X6QG17P/f18d8b70-eb2b-458f-9b66-5101762d2557/pdf>.
- Krstič Planinc, M., 1987. Iz Titovega Vrbasa v Titovo Velenje. Junuz in Dragan vez več med Titovimi mesti. Naš

Program
priredivitve ob
gostovanju
pionirjev
Titovih mest
v Titovem
Velenju, ki ga
hrani Marko
Mandič, na
katerem je
seveda tudi
nastopal.
(Vir: Beli
golob, nav.
delo, 1988.
Osebni arhiv
Marka
Mandiča).

čas, letnik 23, številka 24, 18. junij 1987, str. 6. Dostopno na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-YA-P9IMQJ/b4410cb5-e733-44f9-a00a-e50ec2b879fe/pdf>.

- Krstič Planinc, M., 1988. Štirideset družin se je povečalo za novega člana. Naš čas, letnik 24, številka 22, 2. junij 1988. Dostopno na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-UOO0XFRC/ada1ddd9-ddd0-4a3e-98d1-58c0503b340a/pdf>.
- Krstič Planinc, M., 1988. Res je obrajtan ta knapovski stan ... 27. skok čez kožo v Titovem Velenju. Naš čas, letnik 24, številka 27, 7. julij 1988, str. 12 Dostopno na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-Z19DNJ6N/ba4d47d0-d62c-4626-99a5-f45f80938b3c/pdf>.

- Krstič Planinc, M. in Zakošek, M., 1988. Med prijatelji je lepo. Mala anketa. Naš čas, letnik 24, številka 27, 30. julij 1988, str. 7.
- Marko, B., 1988. Srečanje Titovih mest. Naš čas, letnik 24, številka 19, 12. maj 1988, str. 12. Dostopno na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-R8PZNIHM/6e41ca66-9315-4133-bd6b-38eeac5dc97d/pdf>.
- Mugerle, B., 1988. Odkrili spominska obeležja. Podkraj – Kavče. Naš čas, letnik 24, številka 27, 7. julij 1988, str. 6. Dostopno na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-Z19DNJ6N/ba4d47d0-d62c-4626-99a5-f45f80938b3c/pdf>.
- Miletić, S., 2015. Silvija i Marko. *Pozorišna crtica iz stvarnog života*. Dostopno na: <https://ludus-online.rs/silvija-i-marko/> [prevzela 2. oktobra 2020].
- Nepodpisano, 1986. Titograd v Titovem Velenju. Naš čas, letnik 22, številka 20, 22. maj 1986, str. 1. Dostopno na: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-UK98OFBK?ty=1986>
- Nepodpisano, 1988. Srečanje šol Titovih mest. Naš čas, letnik 24, številka 20, 19. maj 1988, str. 12. Dostopno na:
- <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-55Z2M2PV/6706c51e-a836-4ed6-bc52-cbd5ff2a4d08/pdf>.
- *Nepodpisano, 1989. Hvala, Titov Drvar, za deset ne-pozabni dni. Naš čas, letnik 25, številka 26, 13. julija 1989, str. 4. Dostopno na: https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-1L2O7I8E/5bdeafe1-0b15-4335-87f9-ffe02a963e1a/pdf*.
- *Oglasno sporočilo, 1984. Naš čas letnik 20, številka 27, 12. julij 1984, str. 6.*
- Skupinsko avtorstvo, Sodelovanje šol Titovih mest. Naš čas, letnik 24, številka 20, 19. maja 1988, str. 12. Dostopno na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-55Z2M2PV/6706c51e-a836-4ed6-bc52-cbd5ff2a4d08/pdf>.

- Zakošek, M., 1987. Prijetno in nepozabno srečanje. Srečanje bratskih vrtcev. Naš čas, letnik 23, številka 19, 14. maj 1987. str. 8. Dostopno na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-B5CD27JV/8a6e4d4b-7280-499c-86ca-06e215376f6b/pdf>.
- Zakošek, M., 1988. Srečanje pionirjev Titovih mest. Naš čas, letnik 24, številka 27, 7. julija 1988, str. 1. Dostopno na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-Z19DNJ6N/ba4d47d0-d62c-4626-99a5-f45f80938b3c/pdf>.
- Zakošek, M., 1988. Tradicionalno srečanje med pionirji Titovih mest. Prijateljstvo med pionirji ne pozna meja. Naš čas, letnik 24, številka 27, 7. julija 1988, str. 7.
- Sivka, A., 2017. Bila so Titova mesta, Zarja, 9. maj 2017 Dostopno na: <https://revijazarja.si/clanek/zgodbe/591aeffad3009/bila-so-titova-mesta>
- Žgank, N., 1986. S kongresa borcev Jugoslavije. Naš čas, letnik 22, številka 25, 26. junija 1986, str. 4.

Ustni viri (intervjuji):

- *Tinca Kovač, Marija Kuzman, Marko Mandić, Darja Regvat.*

Avtorici spominskih zapisov:

- *Irena Jakopanec, Klavdija Dovečar.*